

Neoliberal ütopya olarak mekânsız mekânlar: Soylulaştırılan İstiklal Caddesi ve ticarileştirilen kent mekânları

Yaşar Adnan Adanalı

1

Bugün İstanbul, dünyada en çok yabancı ziyaretçinin geldiği ve uluslararası toplantının gerçekleştirildiği yedinci, en çok dolar milyarderinin yaşadığı beşinci şehir konumunda.² İstanbul ile ilgili çarpıcı istatistikleri çoğaltmak mümkün. Bu sayıların işaret ettiği nokta, İstanbul'un küresel kent olma yolunda çok hızlı bir şekilde yol aldığı, dünya kentler haritasında, hem sermaye hem de insanlar için küresel bir çekim merkezi olarak yer bulduğudur. "Küresel kent", neoliberal üretim ve tüketim mekanizmaları içinde ve kapitalist birikim süreçleri çerçevesinde şehrin yeniden üretilmesi ile mümkün olan bir projedir. Bu proje, hem mekânsal, hem ekonomik, hem sosyal hem de, içerik ve uygulama açısından politik süreçlerden oluşur.

İstanbul'un bu dönüşümü, ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerinin karşısında Batı dışı bir ekonomik kalkınma mucizesi olarak sunulsa da, aslında çok tanıdık küresel(kent)leştirme stratejilerinin devlet-sermaye-yerel yönetim ittifakı ile "ustaca" uygulanması olarak düşünülebilir: (a) Küresel kentleşme kataloğunun alışveriş merkezleri (AVM), güvenli siteleri, toplu konutlar (TOKİ), rezidanslar, plazalar, havaalanları, teknoparklar, golf sahaları, *cruise* limanları gibi, yüksek rant getirecek kent parçacıklarının inşası ile kentin birbirinden kopuk adacıklara bölünmesi; (b) bu kent parçacıkları için gereken kent toprak ihtiyacının giderilmesi için, zorla tahliye ve hukuki baskı gibi yollarla alt ve orta sınıfların dönüşüm karşısında "çaresiz bırakılması", ve dolayısıyla, mekânsal ayrışmanın sınıfsal ve toplumsal ayrışma ile birlikte yürütülmesi; (c) kataloğun bu parçacıkları arasında sermaye, meta ve insan akışını kolaylaştıracak ulaşım altyapıları ile kentsel koridorların üretimi. Dolayısıyla, İstanbul'un küresel(kent)leştirilmesi projesi, koridorlardan oluşan akışların kentini, entegre yaşam alanlarından oluşan mekânların kentine öncelerken, varsıl mekânları yoksul mekânların üzerinde yükseltmektedir. Kentin en yoksullarının yaşadığı ve aynı zamanda kent toprağındaki değer artış potansiyeli en yüksekteki semtler, kültürel ve ekonomik sermayesi en yüksekte olan yeni İstanbullular (finans, reklam, tasarım, bilişim gibi post-endüstriyel dönemin gözde sektörlerinde çalışan yerli ve yabancı yöneticiler, kurumsallaşan kültür ve sanat alanının profesyonelleri vs.) için tahsis edilmekte, yerel belediye özel sektör ortaklığı ile yeniden üretilmektedir.

Bahsi geçen bu stratejiler neoliberal kentsel dönüşüme için soylulaştırma süreçleri ile açıklanabilir. Bu süreçler, yeni varsıl mekânları inşa eder ve yeni sosyomekânsal ilişkiler kurarken, dönüşümün gerçekleştiği somut mekânlardan bağımsız bir karaktere bürünmekte [*despatialised*]. Soylulaştırmaya sermayenin kuşbakışı perspektifinden değil, aşağıdan yukarıya baktığımızda, dönüştürülen mekânların, kültürel ve ekolojik bağamlarından, orada yaşayanların, onların mekânsal alışkanlıkları ve ilişkilerinin dışında yenilenmekte olduğunu görebiliriz. İstanbul'un küresel(kent)leştirme projesi, dolayısıyla, "rasyonel" planlamanın birbiri üzerine bina eden aşamalarıyla işlemekten çok, kent mekânlarını soyut ve boş bir levha [*tabula rasa*] gibi görmekte, ve neoliberal ekonominin konjonktürlerine göre her an sil baştan kenti ve onu oluşturan unsurları planlamakta, tasarlamakta ve yeniden inşa etmekte. İster piyasa mekanizmasının dayatmacı kuralları içinde emlak geliştiriciler tarafından parsel parsel satın alınarak "yumuşak" bir geçiş ile olsun, ister kolluk kuvvetlerini kullanmaktan çekinmeyen devlet-sermaye ortaklığının dayattığı yenileme/dönüşüm projeleri ile olsun, dönüştürülen mekânların eski sakinleri ve sahipleri kendi rızaları dışında yerlerinden edilmektedir. İstanbul genelinde, zorla tahliye soylulaştırma için hem araçsallaştırılmakta, hem de bir hedef olarak ortaya konmaktadır.³

¹ Fotoğraflar aksi belirtilmediği takdirde yazara aittir.

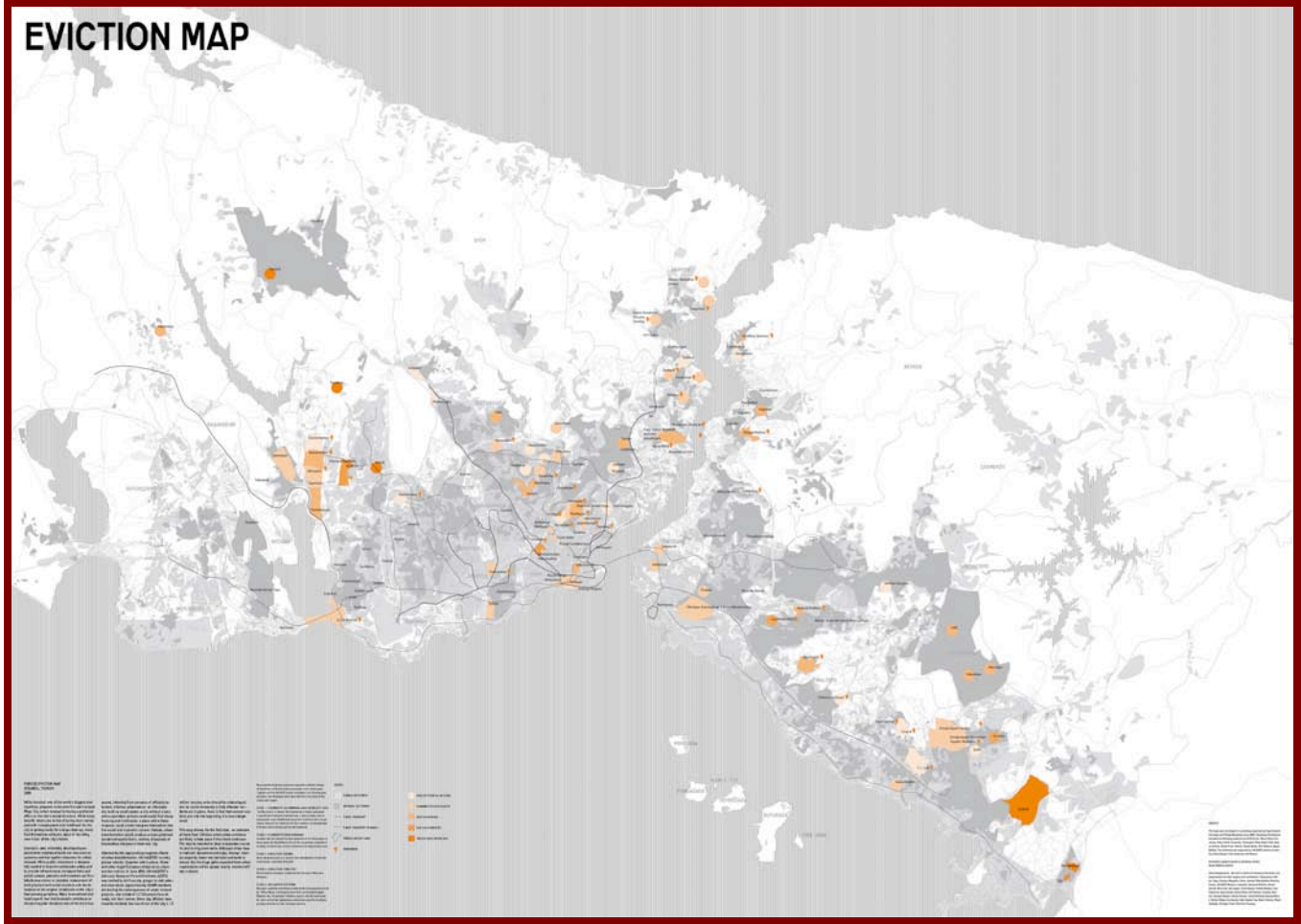
Yazar, Yunus Doğan Telliel'e değerli katkı ve yorumları için en içten şükranlarını sunar.

² MasterCard Worldwide (2011), MasterCard Index of Global Destination Cities: Cross-Border Travel and Expenditures 2Q 2011. MasterCard Worldwide Insights.

<http://www.iccaworld.com/npps/story.cfm?nppage=2503>

³ Dönüşümlerin insanların yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaları, yoksulluk içinde yaşayanların yoksulluklarının derinleşmesi, evlerinin yıkılması, çaresizlik duygusu, gündelik gerçekliklerinin takip edebileceklerinden çok hızlı bir şekilde değişmesi, bu değişimin bilinen değer yargılarını sarsması gibi travmatik sonuçları vardır. Özellikle bu dönüşüm süreçlerinde karar verme mekanizmalarından tamamen dışlanan, sözünü söyleyemeyen, kendi "yok oluşlarının" sadece

Küresel kentin renkli imgeleri çelişkiler ve gerilimler ile birlikte yükselmektedir. Bu makalede, küresel kent olma yolundaki İstanbul'un en önemli caddelerinden biri özelinde, yerel yönetim ve sermaye ittifakının soylulaştırma vizyonunun ticarileşmiş ve disipline edilmiş kent mekânları ile dayatılması ve buna karşı yükselen kentsel muhalefet tartışılmaktadır.

Zorla Tahliye Haritası (2009)⁴

birer gözlemcisi olan insanlar (yapısal) şiddeti çok derinden tecrübe ederler. İstanbul genelinde zorla tahliye riski için bakınız Zorla Tahliye Haritası.

⁴ Mapping Forced Evictions in İstanbul Workshop participants, organized by Yaşar Adanalı, Can Altay and Philipp Misselwitz, information graphics by Studio Matthias Görlich.

İstiklal Caddesi ve yazıda bahsi geçen mekânlar

İstiklal Caddesi

19. yüzyılın ortalarına kadar “ıssız, geniş ve yeşil” bir alanın ortasında küçük bir patikadan ibaret olan İstiklal Caddesi, bir kaç büyükelçilik ve kilisenin inşası ile Osmanlı'nın gayrimüslim hayatının merkezi olarak hızla gelişir. 1850'lerden itibaren yükselişe geçen “Grand Rue de Pera” hem mimari, hem demografik, hem de hayat tarzı olarak imparatorluğun en “Batılı” yüzüdür. Paul Imbert, İstiklal Caddesi'nin tam ortasında yer alan Galatasaray Lisesi'nde 1869 yılında okuyan öğrencilerin 277'sinin Müslüman, 91'inin Gregoryen Ermeni, 28'inin Katolik Ermeni, 85'inin Rum, 65'inin Katolik Latin, 29'unun Yahudi, 40'ünün Bulgar, 7'sinin Protestan olduğunu yazar.⁵ Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Sovyet devriminden kaçan Beyaz Rusların da gelişi ile, Cumhuriyet döneminin ilk 30 yılında cadde en canlı zamanlarını yaşar. İstiklal Caddesi, Batılılaşarak “modernleşmeyi” hedefleyen genç Cumhuriyet'in “Avrupalı” yüzünü temsil eder. Cadde, lokanta, pastane, cafe, tiyatro, sinema ve otellerle donatılır.⁶ 2. Dünya Savaşı sonrasında yoğunlaşan azınlık karşıtı politikalar, 6-7 Eylül (1955) İstanbul Pogrom'u ve Kıbrıs'ta Türkler ve Rumlar arasında yükselen etnik gerilim gayrimüslim nüfusu ve de kozmopolit İstiklal'i hızla bitirir. Bu bölgedeki terk edilmiş binalar yoğunlaşan iç göç ile kente gelen yoksullara kucak açar.⁷ Zaman içinde yapı çevre, toplumsal dönüşüm ile birlikte “çöküntü” alanı olarak algılanır, yoksulluk, suç, uyuşturucu, fuhuş ile anılmaya başlanır, yöneticiler tarafından “batakhane” olarak nitelenir. 1980 sonlarında yayalaştırılan ve “makyajlanan” cadde, yeniden keşfedilir ve iki ucunda yer alan Asmalı Mescit ve Cihangir gibi semtler de buralara yerleşen sanatçıların da dolaylı etkisi ile mutenalaşmaya başlar. Cafeler, lokantalar, barlar, butikler hızla tekrar açılır. Yükselen cadde yaşantısı, çevresinde barındırdığı yoğun göçmen nüfusu ve kentsel yoksullukla birlikte melez ve yeniden “özgün” bir hal alır. Bu dönem politik aktivizmin de caddede yükselişe geçtiği bir

⁵ Kaptan, Özdemir (1989) *Beyoğlu*. İletişim. Sayfa 125.

⁶ Fahri, Asım (2010) *İstanbul'un 100 Cadde ve Sokağı*. Kültür A.Ş.

⁷ 1980'lerin ortalarında İstanbul'a zorla göç etmek durumunda kalan, kültürleri hızla yok olan yoksul Katolik topluluk Keldaniler'in Beyoğlu'nda Tarlabası semtine sığınması için Özdemir Kaptan, “Keldaniler gibi, ufak ve güçsüz toplulukların Beyoğlu'na sığınmasının nedeni; Beyoğlu'nun, kentin diğer bölgelerinde yabancı sayılabilecek kişilere gösterdiği, o kökleri eskiye dayanan, gizemli hoşgöründen başka bir şey değildir” der (age. 123).

zamandır. Örneğin, 1990'ların ortasında bir cumartesi günü Galatasaray Meydanı'nda, iç savaşta evlatları "kaybedilen" (aslında faili meçhul cinayetlere kurban giden) çoğunlukla Kürt anneleri, Arjantin'in Mayıs Meydanı Anneleri gibi, oğullarının fotoğraflarıyla sessiz eylemlerine başlar. Ve bugüne kadar "kayıpları" için her cumartesi aynı meydanda toplanmaktadırlar. Yine birçok sol grubun buluşma yerleri cadde civarındaki binalarda yer alır, sempatizanları da gazetelerini cadde üzerinde satar.

Burası, bilinmezliklerin ve çeşitliliğin bol olduğu, farklı sosyal ve ekonomik ilişkileri barındırabilen, enformel ile formelin bir birine karıştığı, disipline etmenin çok kolay olmadığı ve dolayısıyla nispeten "demokratik" bir mekân hüviyeti taşır. Mekânın bu özgünlüğü yukarıda kısaca değinilen kozmopolit tarihi ile iç içe geçmiştir. Burası "yabancı kültürlerin yansıdığı yalın ve yavan bir ayna olmamış; çeşitli kültürleri bir potada eritip, yok etmeyen, onların bağımsız varlıklarının sürmesine izin veren; ancak, bunların tümünün üzerinde, kendisine özgü bir sentez yaratmasını bilen bir kent alanı" olarak bilinmekteydi. 19. yüzyıl gezginlerinin dikkatini çeken onları "hayran bırakan her şeyden önce, birçok şeyin birbirine karışmış oluşu, çoğulluk (dil, ırk, giyim kuşam bakımından), kozmopolitizm, uygarlık ve barbarlık olarak adlandırdığı şeylerin bir arada varlığı, eski ile modernin içiçe geçmiş oluşudur."⁸ 21. yüzyıl gezginleri de aynı özgünlüğe hayran olmaktadır, İstiklal Caddesi İstanbul'un küresel(kent)leşme sürecinin etkisi ve sermayenin caddeyi "geri istemesi" ile çok hızlıca yeni bir döneme girmekte. Bu dönemde caddenin tarihselliğinden süzülüş özgünlüğünü ne kadar koruyacağı bir soru olarak belirlemekte.

Bugüne gelindiğinde yaklaşık 2 kilometre uzunluğundaki İstiklal Caddesi'ni her gün 2 milyon üzeri insan arşınlamakta; bu muazzam insan akışına sermaye akışının dönüştürücü etkisi de eşlik etmekte; cadde ve ona bağlanan sokaklar ve etrafında öbekenmiş mahalleler, soylulaştırma sürecinin İstanbul'da öncelikli gözlemlendiği ve yoğun bir şekilde hissedildiği bir vitrin halini almakta. Piyasa aktörleri aracılığıyla, tek tek işletme, bina veya parsel bazında gerçekleştirilen soylulaştırma, hayatın gündelik mekânlarını dönüştürmeye başladığında çok derinden hissediliyor.

Emlak alım satımları, rant arayışları, yabancı yatırımcılar

İstiklal Caddesi'nin dönüşümünün almakta olduğu halin belirlenmesinde büyük yerli ve yabancı sermayenin emlak yatırımları önemli bir rol oynamakta. Her geçen gün yatırımcıların caddedeki emlak alım satım hacmi artmakta, mülkler çok sık bir şekilde el değiştirmekte. Örneğin caddede halihazırda bir mağazası bulunan MANGO, İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde bulunan ve yakın zamana kadar Kültür A.Ş.'nin İstanbul Kitapçısı olarak faaliyet gösteren bir binayı 54 milyon TL'ye satın aldı.⁹ Birkaç ay önce, Avrupa'da önemli caddelerde emlak yatırımları yapan Hollandalı VastNed, caddenin tam ortasındaki Galatasaray Meydanı'nın yanındaki Yapı Kredi binasını 29.5 milyon avroya satın almıştı. Bunun yanı sıra aynı şirket caddedeki bir dizi başka binayı toplam 90 milyon avroya devralmıştı. VastNed dışında İngiltere merkezli, Türkiye, Romanya ve Bulgaristan "emlak piyasalarının fırsatlarından yararlanmak" için kurulmuş Eastern European Property Fund Limited (EPPFL) Beyoğlu'nda irili ufaklı toplam 9 binayı satın aldı.¹⁰ Kazak Capital Partners ise Galata'daki en önemli binalardan Kamondo Han'ı satın alarak Beyoğlu'na giriş yapmıştı.¹¹

⁸ Age. 124.

⁹ <http://www.patronlardunyasi.com/haber/Mango-54-Milyona-bina-aldi-fiyatlar-uctu/95323>

¹⁰ <http://www.eepfl.com/portfolio>

¹¹ <http://www.arkitera.com/h11131-kamondo-apartmani-kazak-sirketinin-oldu.html>

Solda MANGO'ya satılan eski İstanbul Kitapçısı, sağda da yeni açılan Demirören İstiklal AVM

Cadde üzerinde yerli ve yabancı sermayenin baş döndürücü hızdaki emlak yatırımlarına paralel bir şekilde, büyük bankaların (Garanti, Akbank, Yapı Kredi) ve holdinglerin (Sabancı, Koç, Borusan) sponsorluğunda kurumsal sanat merkezleri ve büyük markaların (Lacoste, Nike, Converse, Mango) prestij mağazaları açılmakta. Ayrıca Cadde tarihinde ilk defa alışveriş merkezleri (AVM) cazip emlak yatırımları olarak öne çıkmakta.¹² Bu örnekler, sermayenin gözünde mekânın kendisinin birikim süreçlerinde merkezi bir yer teşkil ettiğine ve iç içe geçen kentsel dönüşüm ve kültür politikalarına işaret etmekte. İstiklal ve çevresinde görülen emlak hareketliliği ve mekânsal dönüşüm, İstanbul'un 2000 sonrası gelişen Avrupa'nın en "cool" şehri imajı ve bu imajı destekleyen 2010 Avrupa Kültür Başkenti statüsü gibi "marka kent" söylemleri çerçevesinde düşünülebilir. Aşağıda, İstiklal Caddesi'nin hemen altında yer alan, cadde tarihine paralel bir şekilde dönüşen, "İstanbul'un kozmopolit merkezlerinden biriyken zamanla yoksullaşıp şiddet ve uyuşturucu ile özdeşleşen, daha sonra aldığı göçlerle muhafazakârlaşan"¹³ ve şimdi de sermaye baskısıyla soylulaştırılan Tophane'nin merkezindeki eski bir binanın satılık ilanını görebilirsiniz. İlanı veren emlak şirketi, bu binaya hem yerli (satılık) hem de yabancı (*for sale*) müşteri aramakta.

Esas dikkat çekici olan, ilandaki "İstanbul 2010 Kültür Başkenti Özel Koleksiyonu" vurgusu. Kültür Başkenti statüsü ile resmî bir ilişkisi olmayan bu binanın sanki emlak "koleksiyonerlerinin" gözden kaçırmaması gereken bir sanat eseriymişçesine bu statü ile ilişkilendirilmesi, piyasa aktörlerinin stratejilerinin makro ölçekte İstanbul'un markalaşması ile nasıl senkronize olduklarını göstermekte.¹⁴

¹² Son zamanlarda dikkatleri üzerine çeken bu yatırımlardan belki de en tartışmalı ikisi, birbirine komşu iki bina: Caddenin ilk alışveriş merkezi Demirören İstiklal ve ikincisi olmak için yıkılıp yeniden inşa edilmeyi bekleyen ve içinde İstanbul'un en önemli sinemalarından biri olan Emek Sineması'nı da barındıran tarihi Cercle D'Orient binası.

¹³ Günal, Asena (2010) Burası Tophane! <http://bianet.org/bianet/toplum/125013-burasi-toplane>

¹⁴ http://www.fallsingalata.com/index2.php?sayfa=emlak_detay&emlak_id=280604

Kamusal alanın geçici özelleştirilmeleri ve sokağı taklit eden reklam sektörü

Tophane for Sale (2010)

Caddede yer alan özel mekânlar yatırım ve rant amaçlı uluslararası yatırımcıların portfolyolarında hızla yer alırken, caddenin kendisi ve cadde boyunca yer alan kamusal mekânlar da (meydanlar, sokaklar, gökyüzü, bina cepheleri vs.) ulusal ve uluslararası markaların pazarlanması için geçici olarak özelleştirilmekte. Bu geçicilik, sermayenin zaman ve mekân tanımazlığı ile süreklilik ve kalıcılık kazanmakta. Yılbaşı aydınlatması olarak ortaya çıkan ama artık bütün sene boyunca kaldırılmayan kilometrelerce uzanan reklam içerikli ışıklı süslemeler; Taksim, Galatasaray ve Tünel Meydanları'nda köşe kapmaca oynayan, farklı markaları tanıtan devasa ürün maketleri; yine bu meydanları ışıklatan *gerilla-art* olarak ortaya çıkan ama reklam sektörü tarafından evcilleştirilen bina yüzeylerine projeksiyonlar caddenin değişmez dekorları olarak yerlerini almakta. Kamusal mekânda kent heykellerinin yanında konumlandırılan reklam enstalasyonları kamusal/özel, sanat/reklam, izleyici/tüketici ayrımlarını silikleştirerek sadece mekânın fonksiyonlarını değil mekânın kendisini de ticarileştirmekte.

Farklı markaların ürün maketleri yıl boyunca caddede yer alıyor.

Reklam sektörü, kentsel mekânlarda uyguladığı "reklam değilmiş gibi reklam" stratejisini, cadde yaşantısının sokak satıcısı ve politik eylemci gibi önemli aktörlerini imite ederek de kullanmakta. 2011 yılında bu imitasyonu en başarılı şekilde uygulayan şirketlerden biri çok uluslu Vodafone şirketi idi. Önce bir gün İstiklal Caddesi üzerinde bir grup kırmızı giysili insan ellerinde pankart, yumrukları havada sloganlar atarak yürüdü. İlk bakışta siyasi gösteri yapan bir grup olarak algılanan bu insanlar aslında Vodafone'un reklam ajanlarından başkası değildi. Sonra başka bir gün, başka bir Vodafone kampanyası için caddedeki bütün simitçiler seyyar reklam standına dönüşmüştü. Ve bir başka kampanya için de Amerikan futbolu formları içinde onlarca genç caddenin yoğun trafiğini Vodafone reklamı için tıkamıştı. Bu şirketler ve onların tüketim ürünleri sadece yazılı ve görsel medyada değil, mekânı nefessiz bırakacak bir şekilde bütün kamusal mekânlarda, ve şehir hayatının an be an içinde yer almaya başlıyorlar. Bu boğucu gelişme hem

kentsel tasarım ve estetik, hem de kamusal alanların kapanması, tektipleştirilmesi, özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi açısından bir "kent sorunu" olarak tanımlanabilir.

İstiklal Caddesi'nin simitçileri Vodafone reklam stantlarına dönüşmüş

Soylulaştırmayı kolaylaştıran bir aktör olarak belediye

Soldan sağa:

“Galip Dede ve Yüksek Kaldırım Caddeleri Yenileniyor, Güzelleşiyor”

“Sokaklarımızı Yeniledik Şimdi Sıra Binalarımızda”

“Zarif, Nitelikli ve Düzenli Bir Şehir Hayatı İçin Çalışıyoruz ”

Sermaye odaklı kentleşme vizyonunun İstiklal Caddesi ve çevresini soylulaştırarak dönüştürmesinin önünü açan en önemli aktörlerden biri olarak, yaptığı planlama faaliyetleri, verdiği imar izinleri, aldığı polise tedbirleri ile Beyoğlu Belediyesi öne çıkmakta. Araba reklamı ve belediye propagandası arasında gidip gelen yukarıdaki billboard ile “zarif, nitelikli ve düzenli” bir kent vizyonuna sahip olduğunu açık açık dile getiren Belediye, “bilinmezliklerin ve çeşitliliğin bol olduğu, farklı sosyal ve ekonomik ilişkileri barındırabilen, enformel ile formelin bir birine karıştığı, disipline etmenin çok kolay olmadığı” bir yer olarak İstiklal Caddesi ve çevresini radikal bir şekilde müdahale edilmesi gereken bir kentsel alan olarak görmekte. Belediye, bir taraftan asfalt veya betondan yapılmış kaldırım ve sokakları, eski İstanbul tahayyülünde nostaljik bir yeri olan “taş” veya daha az maliyetli taş imitasyonu beton ile yenilemekte, ve devamında bu sokaklar boyunca uzanan bina cephelerinin boya/badana ile makyajlanması yönünde yapıcı çevreyi “güzelleştirme” çalışmalarında bulunmaktadır.¹⁵ Diğer taraftan zabıta (belediye polisi) önlemleri ile sokak yaşantısının canlı, renkli, belki biraz da “haylaz” unsurları olarak görülen kaldırım kafeleri, sokaklardaki masa ve sandalyeler,¹⁶ sokak müzisyenleri ve eylemcilerine ciddi kısıtlamalar getirilmekte, kontrol edilebilir, nezih, disiplinli Beyoğlu Projesi dışında görülen bu unsurlar zorlama ve baskı içeren uygulamalar ile belirli mekân ve dar sınırlar içine sokulmaya çalışılmaktadır. Devletin “soğuk, sıkıcı, sert” yüzünü temsil eden polisin (ve zabitanın) asayişli sağlamak ve korumak için, ülkede kendileri ile özdeşleştirilen alışlagelmiş yerli üretim arabalar yerine, makyajlanan sokaklarda küresel kente yakışan son model, “cool”, sevimli ve prestijli Mini Cooper marka arabaları kullanmaları, bu arabaların reklamını yapmaları, caddede gezen turistlerle fotoğraf çektirmeleri vs. caddedeki yeni “düzenin” nasıl bir karakteri olduğuna dair ipuçları vermekte. Belediye, yabancı ve yerli sermaye akışını kolaylaştırmak için mekânsal müdahalelerde bulunurken istiklal’i ve çevresindeki toplumsal ve ekonomik yapıyı da ehliştirmeyi hedeflemektedir.

Bir kavramsal araç: Klonlanmış kentler / caddeler

Dolayısıyla, disipline edilmiş bir tüketim merkezi olarak işlev görmeye başlayan cadde, çeşitliliğini ve özgünlüğünü hızla yitirmekteyken, burada çok uluslu şirketlerin zincir mağazalarının ve ulusal

¹⁵ İstiklal Caddesi’ni güzelleştirme çalışmalarına bir diğer örnek de “Güzel Beyoğlu Projesi”dir. İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Kadir Topbaş’ın Beyoğlu Belediyesi Başkanı olduğu 2000’lerin başında gerçekleştirilen bu proje kapsamında bir dizi estetik müdahale planlanmış, en çarpıcı uygulama olarak cadde boyunca yer alan bütün dükkânların tabelalarının ceviz ahşap zemin üzerine altın yıldızlı kabartma şeklinde tektipleştirilmesi gerçekleştirilmişti.

¹⁶ Beyoğlu Belediyesi’nin masa ve sandalye yasakları üzerine derinlemesine bir tartışma için bakınız: <http://mutlukent.wordpress.com/2011/08/05/beyoglunda-bir-sokak-kavgasi-nam-i-diger-asmali-mescit-operasyonu/>

çaptaki büyük mağazaların sayıları hızla artmakta. İstanbul'un herhangi bir AVM'sinde görebileceğiniz dükkânlar caddede yerlerini almakta, sayılarını artırmaktadır. Cadde'nin kendisinin AVM'leşmesi sürecinin yanında mekânın "ruhuna" aykırı olarak düşünülebilecek AVM'ler açılmakta, yenileri planlanmaktadır. Bu yeni tüketim mekânları uzunca bir süredir burada yer alan işletmelerin bir bir kapanmasına ve el değiştirmesine yol açarken, İstiklal Caddesi dünyanın herhangi bir şehrinde yer alan anacaddeler ile aynılaşmakta.¹⁷ Mekânların aynılaşması, o mekânlarda kurulan toplumsal ilişkilerden ayrı düşünülemez. Örneğin, ellerinde siyasi içerikli gazeteleri ve sloganları ile caddede yer alan eylemcilerin görünürlüğü azalmaktayken dünyadaki diğer ileri tüketim şehirlerinde sıkça karşılaşılan Greenpeace, World Wildlife Foundation, Amnesty International gibi kurumsal uluslararası sivil toplum kuruluşlarının (STK) fon yaratma çalışanlarının sayıları artmaktadır.

İngiltere merkezli New Economics Foundation (Yeni Ekonomi Vakfı) bu soylulaştırma sürecinin anacaddeler üzerindeki yansımaları ifade etmek için "clone town" (klonlanmış kent) terimini kullanmaktadır. Yaptıkları izleme ve raporlama faaliyetleri ile her sene İngiltere'de kentlerin ve anacaddelerinin ne kadar aynılaştıklarının, yani klonlaşıp klonlaşmadıklarının hesabını tutmaktalar.¹⁸ Peki şehir merkezlerinin hepsinin aynılaşması neden bir mesele olsun? "Klonlanmış şehirlerin yayılması ve anacaddelerin korkutucu bir şekilde homojenleştirilmesi estetik kaygının ötesinde bir şey ifade ediyor mu?" sorusuna, "Bizce evet. Evet, bir yerin ayırt ediciliği ve anlamı insanlar için önemlidir. Kent merkezlerimizin karaktersizleştirilmesi, yaşayan tarih ve kendi yaşadığımız çevreyi bir şekilde biçimlendirme ve etkileme imkânından yoksunluk evimizde hissetmemiz gereken yerlere yabancılaşmamıza yol açacaktır" diye cevap veriyor *Anacaddeleri Geri İstemek* başlıklı rapor.

Ama meselenin tabii ki bundan ibaret olmadığını hakıyla belirtiyorlar. Anacaddeler için farklı bir vizyon önerme derdindediler: Sadece tüketicilerin varlığına dayanmayan, ancak daha iyi yaşamamızı destekleyecek farklı anacaddeler deneyimleri geliştiren bir vizyon. "Eğer iklim değişikliğinden ekonomik krizlere karşılaştığımız farklı sorunlar ile yüzleşeceksek anacaddelerimizi hayata tekrar döndürmeliyiz. Genetik çeşitliliğin kaybı türlerin hayatta kalmasını tehdit ederken ve doğal ekosistemleri çöktürmeye karşı savunmasız kılarken, klonlanmış kentler anacaddelerin ekonomik kötü gidişlere ve azalan tüketici tercihlerine karşı dirençliliğini azaltarak yerel geçim kaynaklarımızı, topluluklarımızı ve kültürümüzü tehlikeye sokmaktadır." Klonlanmış kentler ve anacaddeler meselesini sadece İstiklal özelinde değil, ulusal ölçekte düşünmek de mümkün. Ülkenin dört bir yanına açılan AVM'ler ve anacaddeler üzerinden hızla yayılan büyük zincir markalar, kafeler, giyim kuşam mağazaları, kozmetikçiler, süpermarketler, tekno marketler ve yasal mevzuatın değişmesini bekleyen eczane zincirlerinin varlığı anacaddeler ve kentleri bekleyen dönüşümün ve "klonlaşmanın" ürkütücü potansiyeli hakkında bir fikir veriyor.

Klonlama faaliyeti olarak İstanbul Shopping Fest

2011'in bahar aylarında, ilk defa olarak İstanbul Shopping Fest (Alışveriş Festivali) adlı bir etkinlik kamu ve özel sektör ortaklığı ile 40 gün boyunca gerçekleştirildi. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Valiliği himayesinde; İstanbul Büyükşehir Belediyesi ve Türkiye İhracatçılar Meclisi desteğiyle; Alışveriş Merkezi Yatırımcıları Derneği, Alışveriş Merkezleri ve Perakendeciler Derneği ve Birleşmiş Markalar Derneği koordinasyonunda gerçekleştirilen İstanbul Shopping Fest (İSF), "İstanbul'u dünyanın alışveriş, kültür ve eğlence merkezine dönüştürme" amacını taşıyordu.

¹⁷ Burada, 6-7 Eylül (1955) Pogrom'u sonrasında birçok gayrimüslim esnafın işyerlerini terk etmek zorunda kaldıklarını, buraların zorla el değiştirdiğini belirtmek gerekir.

¹⁸ Son raporları için [tıklayın](#).

İstanbul Shopping Fest kapsamında İstiklal Caddesi markalar tarafından kuşatıldı.

AVM'lerin ve büyük markaların promosyonunun yapıldığı bu tüketim etkinliği, İstanbul'un Abdi İpekçi, Bağdat ve İstiklal gibi belli başlı anacaddelerinde de düzenlendi. İstiklal Caddesi'ni "Türkiye'nin En Eklektik Caddesi" sloganı ile pazarlarken sanki genel olarak yukarıda bahsedilen kentsel dönüşüm ve AVM'leşme süreci, özel olarak da yapılan bu tarzda tüketim etkinlikleri sonucunda caddenin "eklektik" özelliğinin hızla yitirmesi, dünyanın herhangi bir küresel kentinin anacaddesi ile aynışması, ve bunun sadece piyasa yolu bir soylulaştırma süreci ile değil aynı zamanda kamunun politikaları ile yönlendirilmesi meselelerinin üstünü örtmeye çalışıyordu.

Kamunun kaynaklarını ve enerjisini İstanbul Shopping Fest gibi etkinliklere, Demirören AVM gibi sorunlu kentsel gelişmelere ve büyük sermayeye aktarması, makalenin başında belirtilen kentsel dönüşümün sermaye odaklı ideolojik içeriğini vurgulamakta, neoliberal ideolojinin temel yapıtaşlarını hatırlatmakta. Bir yanda özelleştirmeler, esnek işgücü piyasası, üretmeyen devlet, küçük bürokrasi, iyi yönetim gibi kavramlarla piyasa fetişizmi yapılırken, diğer yandan ekonomik politikalarda tam anlamıyla devlet eli ve kamu kaynaklarıyla sermaye birikim sürecini büyük sermaye lehinde kolaylaştıran uygulamalar yaşanıyor. Aynen, finans krizlerinde bankaların kurtarılması; Anadolu'nun derelerinin ve sularının hidroelektrik santral (HES) projeleri için şirketlere satılması; kamu arazilerinin Toplu Konut İdaresi (TOKİ¹⁹) vasıtasıyla özel sektöre devredilmesi; kentsel dönüşüm yasa ve uygulamaları ile kent toprağının kamulaştırılıp özelleştirilmesi; ve dolayısıyla devletin büyük sermaye için kaynaklarını topyekûn seferber etmesinde olduğu gibi.

Demirören AVM'nin 50 metre çapında kapanmış 3 emektar sinema, Alkazar, Emek ve Rüya

Peki İstiklal Caddesi'nin o "eklektik" özelliğinin yapıtaşlarını oluşturan onlarca tekil ve bağımsız mekân genelde soylulaştırma süreci, özelde de Demirören AVM gibi gelişmeler yüzünden hızla kapanırken kamunun kaynakları ve enerjisi nerede? İşte Demirören AVM'nin 50 metre çapında kapanmış 3 emektar sinema: Alkazar, Emek ve Rüya. İstiklal'in hayatta kalma mücadelesi veren bir diğer bağımsız sineması olan Atlas'ın müdürü Cevdet Pişkin'in "burada işler yolunda mı" sorusuna verdiği yanıt bu süreci oldukça net bir şekilde açıklıyor: "Pek sayılmaz çünkü işler çok karışıyor. Nedenleri belli, alışveriş merkezleri. Artık insanlar oraları tercih ediyor. Bizim gibi eski ve alışveriş merkezlerindeki nazaran küçük sinemalar eskisi gibi iş yapamıyor."²⁰

¹⁹ Aslen yoksul vatandaşların konut ihtiyacını karşılamak için kurulan TOKİ, mevcut hükümet döneminde yapısı ve işlevi radikal bir şekilde değiştirilerek kent toprağı üzerinde mutlak yetkiye sahip merkezi hükümet kurumu olarak ortaya çıkmıştır. İstedığı hazine arazileri üzerinde veya kentsel yenileme alanlarında alt, orta veya üst gelir grubuna yönelik emlak projelerini özel sektör ortaklığı ile gerçekleştirmekte, sanki özel bir şirket gibi geliştirdiği konutları mortgage kredisi ile vatandaşlara satmaktadır.

²⁰ Beydergi, Nisan – Mayıs 2011.

Sivil itaatsizlik ve kamusal mekânı yeniden talep etmek

Kamusal mekân kamusallığını kaybetti
(Foto: MaSAT)

“Kamusal mekân kamusallığını kaybetti. Özel şirketler binalara, pencerelere, duvarlara, otobüs duraklarına, telefon kabinlerine sahipler. Topluluklar her gün reklam mesajları bombardımanına maruz bırakılıyorlar. Toplulukların bir dengelemeye ihtiyaçları var. Bu mekânların bir kısmını güzellik, sanat, mizah, düşüncelilik, meraklılık, sorgulama, renk, doku, etkileşim ve eğlence için geri alın!”²¹

Madrid’te kamusal mekânların özelleştirilmesine karşı gerçekleştirilen bu eylem, özellikle İSF gibi “tüketim çılgınlığı” etkinlikleri ve soylulaştırma süreci ile her bir karış kent toprağının “işgal altında” olduğu bu günlerde kamusalılığı geri talep ederek umut veren bir kentsel muhalefet örneğidir. 106 sanatçı ve aktivisti bir araya getiren bu etkinliğin adı MaSAT (Madrid Sokak Reklamlarını Devralma). Ortak mekânlardaki kamusal davranış beklentilerini değiştirmeyi hedefleyen bir dizi sivil itaatsizlik eyleminin üçüncüsü olan bu proje için Madrid’in 4 farklı yerinde bulunan otobüs durakları hedef alınmış. Sosyolog, öğretmen, avukat, sanatçı gibi çok farklı formasyona sahip 106 bireyin eşit bir şekilde sokaklarda kendilerini ifade edebilmeleri için bu eylemde sadece yazı içeren çalışmaların yer alması planlanmış. Sermayenin aynılaştırıcı kentsel mekân stratejilerinin aksine, “gerçekten kamusal bir şekilde mekânlar kamusalığa açıldığı zaman ortaya çıkan eşsiz kamusal diyalog tahayyüllerinin çeşitliliğine” göz atmak amaçlanmıştır.

Yakınlarda İstiklal Caddesi’nde de benzer bir söylem ile çok önemli bir sivil itaatsizlik eylemi gerçekleştirildi. Eylemin hedefinde Demirören Şirketler Grubu’na ait yeni açılan AVM ve onun hemen yanında yer alan ve iki senedir kapalı bir şekilde mahkeme sürecinin sonuçlanması ile birlikte gene bir

AVM’ye dönüştürülmeyi bekleyen tarihi Cercle D’Orient binası ve içinde yer alan Emek Sineması vardı. İstiklal Caddesi’nin dününü (Emek Sineması) ve yarınını (Demirören AVM) simgeleyen bu iki yapı ile İstiklal’de yaşanan dönüşümün ruhunu net bir şekilde gösterirken, AVM’nin yıkılmasını ve Emek Sineması’nın da yeniden açılmasını talep eden bu eylem bir anlamda bugünü, yani içinden geçilen kritik eşik ve kentsel muhalefetin olgunlaşma eksenlerinden birini simgeliyor.

Nisan 2011’de kapılarını açan Demirören İstiklal, birçok açıdan ve çok farklı kesimlerden eleştiri oklarını üzerine çekti. Kentsel sit alanı üzerine ve tam merkezine yapılan bu projenin mevcut koruma kurallarına göre belediyeden ruhsat alamaması, Koruma Kurulu’ndan geçememesi gerekiyordu. “Bir şekilde” bu engeller aşıldı. İnşaat sürecinde bu yapı adası sınırları içinde yer alan diğer tescilli parseller tek tek toz oldu, bu yapı tarafından yutuldu. Etrafındaki diğer onlarca tarihi yapı için oluşturduğu statik tehlike ve bu yapıların gördükleri geri dönüşü olmayan zararlar sıkça dile getirildi. Zaten son derece yoğun olan yaya trafiğinin bu yapı ile ulaşacağı boyuttan dolayı AVM projesine karşı çıkanlar oldu. İçinde yer alacak sinemalar, dükkanlar ve Virgin Megastore’un İstiklal’i İstiklal yapan, ve halihazırda bir bir kapanan sinemalarına, onlarca kitapçısına, tekil dükkânlarına yapacağı etki yazıldı, söylendi. Örneğin Beyoğlu’nun en güzel lokantalarından Ağa Lokantası, verdiği uzun yıllar süren mücadelenin sonucunda yok oldu. Benzer bir şekilde AVM neredeyse kapılarını açar açmaz, 50 metre ilerideki caddenin bağımsız kitapçılarından İstiklal Kitabevi yerini bir zincir kitabevine bıraktı. Bütün bunların üstüne, bir de inşaat perdesi inip binanın devasa cephesi yüzünü gösterdiğinde bir sürpriz ile karşılaşıldı: haksız rant elde etmek için bina neredeyse 10 metre kaçak olarak yükseltmişti. İşte bahsi geçen bina, böylesi çarpıklıkları, çelişkileri, planlama, tasarlama ve projelendirme üzerine uzun uzun düşünülmesi gereken noktaları barındıran, “kente karşı işlenmiş bir suç”²² niteliğinde bir proje olarak değerlendirilebilir.

²¹ Madrid Street Advertisement Takeover: <http://www.publicadcampaign.com/masat/>

²² İstanbul Teknik Üniversitesi hocalarından Prof. Haluk Gerçek “kente karşı işlenmiş suçları” şu şekilde tanımlar: “Kent, genellikle, yaşayan bir organizmaya benzetilir. Bu organizmanın yaşam kalitesini biraz olsun yükseltmek için öncelikle hasta, kırılğan yapıyı iyileştirmek ve tıkalı damarlarını açmak gerekiyor. Ama her şeyden önce, kentin geleceğini geri dönülmez biçimde yok edecek ‘çilgin projeleri’ durdurmak gerek. Çünkü bunlar, mevcut sağlıksız yapıyı iyileştirecek ve

Diğer taraftan bu yapının komşusu olan, aslen Sosyal Güvenlik Kurumu'na, yani kamuya ait Cercle D'Orient binası (ve içindeki Emek Sineması) yerel belediye, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yenileme Kurulu gibi kamu aktörlerinden hiçbir destek görememekte. Aksine, bu kamu aktörleri yapı adasını özelleştirmek, içindeki işletmeleri zorla tahliye etmek, burayı yıkıp, yerine "tarihi görünümlü" bir kaplama cephe ve yeni bir AVM inşa etme niyetinde. Aşağı yukarı bütün işletmeler, ki buna Emek Sineması da dahil, kepenklerini indirmiş durumda.

İnci Pastanesi zorla tahliyeye direniyor

Yıkımı bekleyen bu yapının içinde zorla tahliyeye karşı hukuk mücadelesini sürdüren İnci Pastanesi, 1944 yılından beri hizmet vermekte. Caddenin en köklü işyerlerinden biri olan pastanenin kapanıp kapanmayacağı sorusuna, buranın yetkilisi Musa Ateş şu şekilde cevap vermiş: "İnci Pastanesi kapanmıyor, kapatılıyor... 10 aydan beri buranın tadilatı söz konusu. Bu iş devam ediyor. Bir tek biz kabul etmedik. Sonra bizi mahkemeye verdiler. Şu an mahkeme devam ediyor... Ama bundan sonra burası kapanırsa başka bir yerde açmam İnci Pastanesi'ni. Niye açayım ki, bu kültürel mirası yaşatmak gerekirken, birileri kalkıp yok ediyor. İnsan hakkı, kul hakkı diye bir şey dinlemiyorlar. Bu haklar yok ediliyor. Artık bu yanlışlara dur demenin zamanı gelmiştir."²³

İşte tam da bu hissiyatlar doğrultusunda, bu ve benzeri yanlışlıklara dur demek için 17 Nisan 2011 tarihinde İstanbul Kültür Sanat Varyetesi'nin "Emek Sineması'nı geri alıyoruz" çağrısına cevaben bir sürü kent aktivisti toplandı. Örgütlenen yüzlerce aktivist "Emek Bizim İstanbul Bizim" sloganı ile varış noktası sinemanın bulunduğu Yeşilçam Sokak olan bir yürüyüş düzenlediler. Sivil itaatsizlik eylemleri ile "kamusal mekân" geri talep ediyorlardı: "Haksız ve hukuksuz bir şekilde sermayeye devredilen Emek Sineması ve Cercle D'Orient

binası Sosyal Güvenlik Kurumu'na, yani kamuya, yani bizlere aittir ve şüphesiz ki bu alan üzerindeki her türlü kullanım hakkı kamunundur ve kolektiftir. Nazarımızda meşru ve esas olan Beyoğlu Belediye Başkanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Yenileme Kurulu Üyeleri ve Kamer İnşaat gibi şirketlerin çıkarları değil, kamunun yararı ve kararidir. Ticarileştirilen sanatsal ve kültürel üretime, özelleştirilen kamusal alanlara karşı kamusal müştereklere sahip çıkmanın gerekliliğine inanıyoruz. Bu nedenle, alenen ilan ediyoruz, iktidarın keyfi hukuksuzluğuna karşı Emek Sineması'nı geri alıyoruz!"²⁴

Eylemciler Emek Sineması ve Demirören AVM arasında yer alan sokakta film gösteriminde

'kenti uçuracak' vizyon projeleri olmaktan çok, 'kente karşı işlenmiş suç' kapsamında değerlendirilmesi gereken kararlar." (radikal.com.tr / 22.05.2011)

²³ Beydergi, Nisan – Mayıs 2011.

²⁴ <http://emeksineması.blogspot.com/>

Taksim Meydanı'ndan başlayıp Emek Sineması'na doğru İstiklal Caddesi'nde yürüyüşe geçen grup, Demirören AVM'yi "Emek Sineması'ndan çıkın, Demirören AVM'yi yıkın" sloganları ile işgal edip, uzunca bir süre oturma eylemi gerçekleştirdi. Bu eylemden aylar önce, sanki bütün bu küresel kent olma – kentsel dönüşüm – soylulaştırma – klonlanmış kentler zincirleme reaksiyonunun başyapıtlarından biri olarak yükselen Demirören İstiklal AVM inşaatına tepki olarak, insanlar neoliberal kentin bu tüketim mabetlerini boykot etme çağrısında bulunuyordu. Bugün gelinen noktada boykotun yanında ve ötesinde, bu mekânları ve genel olarak yaşanan kentleri geri alma mücadelesinin etkisini ve çapını artırarak süreceği, kentlilerin mekân ile kurdukları ilişkide radikal değişimlerin yaşanacağı öngörülebilir. Ve hatta bu değişimin sadece mekâna dair söz söyleme, karar alma ile sınırlı kalmaması ve karar alma süreçlerinden dışlananların çok daha genel anlamda politikanın kendisini sorunsallaştırmaları beklenebilir. Sanki, adil bir kent arayışının mekânsal demokrasi ile anlam kazanacağı her geçen gün daha da berraklaşmaktadır.

Tam da bu noktada cadde ölçeğinden uzaklaşıp kentin geneline odaklanıldığında, neoliberal kent inşa sürecinin kentsel dönüşüm projeleri ile ivme kazandığı ve toplumsal aktörler için es geçilemeyecek bir dönem olan 2000 sonrası İstanbul'unda, hukuki güvenceden yoksun gecekondualarda yaşayan kentin yoksulları; yasal yollar veya piyasa mekanizmasıyla yaşam alanlarına el koyulan kentin merkezindeki sakinleri; işyerlerini büyük sermayeye kaptıran küçük işletmeler; turizm projeleri için yok edilen kentsel ve kültürel miras alanları; toplumsal ayrışma ekseninde gerçekleşen kentsel projeler; güvencesiz ve taşeronlaşan emek piyasası; hızla ticarileştirilen kentsel hizmetler; ve kamusal alanların kaybolmasına yol açan mekânın özelleştirilmesi süreci geniş katılımlı kentsel muhalefetin hem zeminini sunmakta hem de elzem kılmakta.